

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.5.8](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.5.8)

УДК 338.48(477)

*М. М. Ігнатенко,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
ORCID: 0000-0002-5713-7951*

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ТА РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

*N. N. Ignatenko
Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economics, Pereiaslav-Khmelnytsky Hrygorii Skovoroda State Pedagogical University, Pereiaslav-Khmelnytsky*

AREAS OF IMPROVEMENT OF MANAGEMENT AND REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF RECREATIONAL ENTERPRISES IN UKRAINE

У статті виявленні особливостей розвитку рекреаційних підприємств і обґрунтуванні механізмів їх управління та регулювання з урахуванням міжнародного досвіду, моделей і вимог. Визначено, що економічний зміст рекреаційної діяльності полягає у створенні соціально корисного продукту (рекреаційної послуги) і забезпеченні економічних результатів (прибуток від реалізації, робочі місця), що виділяє її в особливий, соціально- та еколого-орієнтований вид господарської діяльності. Вказано суттєві проблеми розвитку підприємств рекреаційної діяльності. Обґрунтовано організаційно-економічний механізм ефективної рекреаційної діяльності, який повинен враховувати сукупну дію низку об'єктивних і суб'єктивних чинників, які в тій або в іншій мірі визначають реальні умови його реалізації. Визначено, що організаційно-економічний механізм здійснення туристично-рекреаційної діяльності реалізується через певні організаційні структури, які сприяють реалізації інтересів державних, приватних, комунальних підприємств та установи на міжнародному, національному, регіональному і локальному (місцевому) рівнях.

The article reveals features of the development of recreational enterprises and substantiates the mechanisms of their management and regulation taking into account international experience, models and requirements. It is determined that the economic content of recreational activity consists in creation of a socially useful product (recreational service) and provision of economic results (profit from sales, workplaces), which distinguishes it in a special, socially and ecologically oriented kind of economic activity. It is noted that in the world there are two models of management of tourist and recreational activity at the state level: with the presence of a specialized powerful ministry (Egypt, Turkey and other tourist countries), and without it (the USA and other countries also significant tourism development). In our opinion, in Ukraine in the past years, a unique sanatorium-resort base and a network of recreational establishments were created. Therefore, in order to preserve it, use it and further develop on an innovative basis in the conditions of openness of borders, strengthening of international competition, imbalance of state institutions and

insufficient formation of market institutions of economic activity, recreational activity requires comprehensive state support and emphasizing the priority status by a special ministry. This will avoid existing multi-level regulation and management of its subjects. Significant problems of development of recreational activity enterprises are indicated. The organizational and economic mechanism of effective recreational activity, which should take into account the combined effect of a number of objective and subjective factors, which in one way or another determine the real conditions for its realization, is substantiated. It is determined that the organizational and economic mechanism of the implementation of tourist and recreational activities is realized through certain organizational structures that promote the realization of the interests of state, private, communal enterprises and institutions at the international, national, regional and local (local) levels.

Ключові слова: рекреаційна діяльність; розвиток; напрями; вдосконалення; управління; регулювання; організаційно-економічний механізм; моделі.

Key words: recreational activity; development; directions; improvement; management; regulation; organizational and economic mechanism; models.

Постановка проблеми. Міжнародний досвід вказує на ефективність та конкурентоспроможність рекреаційної діяльності в сучасних умовах господарювання. Вона, разом із туризмом, є одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки, зайнятості населення, важливою статтею валютних надходжень. Щорічно в міжнародній туристично-рекреаційній сфері обертається до 445 млрд. дол. і обслуговується близько 1,5 млрд. туристів та рекреантів. Окупність витрат тут становить, у середньому 2-4 роки, а витрати на створення одного робочого місця є в 20,0 разів меншими, ніж у промисловості.

Також середньорічна рентабельність туристично-рекреаційного бізнесу оцінюється у 5,0-20,0%, а в сезон досягає 80,0%. Отже, сфера рекреації й туризму закономірно посідає перше місце за темпами зростання. Це одна з найприбутковіших, екологічно сприятливих, соціально орієнтованих галузей у системі ведення підприємницької діяльності, у т.ч. на рівні середнього класу. Тому її всебічне вивчення, оцінка та діагностика, обґрунтування нових форм організації й управління є актуальним завданням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвитку теорії, методології та практики організації, розміщення, економічного регулювання рекреаційної діяльності присвячені праці О. Бейдика, В. Євдокименка, О. Ігнатенка, Ю. Костиці, О. Любіцевої, О. Марченко, І. Смаля, Д. Стеценка та інших відомих науковців. Переважно, в них обґрунтовується ресурсний потенціал, чинники розвитку, організація і структура рекреаційної діяльності, управління нею на рівні галузі. Проте подальших розробок потребує впровадження дієвого механізму управління рекреаційною діяльністю на рівні підприємств.

Це стосується окремих складників механізму управління, нормативно-правового забезпечення діяльності, методів оцінки результатів діяльності суб'єктів з рекреації. Необхідність розвитку, обґрунтування рекомендацій щодо вдосконалення управління у вказаних та інших аспектах, підвищення ефективності рекреаційних підприємств зумовили своєчасність та значущість дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у виявленні особливостей розвитку рекреаційних підприємств і обґрунтуванні механізмів їх управління та регулювання з урахуванням міжнародного досвіду, моделей і вимог.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання про поняття та зміст рекреаційної діяльності у науковій літературі трактується по-різному. Наприклад, О.О. Бейдик [1, с. 52] під рекреаційною діяльністю розуміє систему заходів, пов'язаних із використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, які розташовані поза межами їх постійного місця проживання. Волощенко В.М. пропонує розглядати рекреаційну сферу як діяльність, пов'язану з необхідністю відтворення здоров'я людей [2, с. 95]. Ці поняття відображають важливі особливості такої діяльності, але потребують деяких уточнень.

Системне уявлення про рекреацію як вид діяльності дозволяє стверджувати, що рекреаційна діяльність – це сукупне поняття, що включає кілька споріднених напрямів відпочинку, оздоровлення, відтворення фізичних і моральних (духовних) сил особистості. Основними критеріями віднесення підприємств до рекреаційної діяльності є створення, продаж і надання рекреаційних послуг за наявності основних засобів у вигляді рекреаційних ресурсів, що мають цільовий характер використання. Виходячи з цього, до рекреаційної діяльності відносять туристичну, санаторно-курортну, лікувально-оздоровчу, спортивно-оздоровчу і культурно-пізнавальну та розважальну діяльність.

Економічний зміст рекреаційної діяльності полягає у створенні соціально корисного продукту (рекреаційної послуги) і забезпеченні економічних результатів (прибуток від реалізації, робочі місця), що виділяє її в особливий, соціально- та еколого-орієнтований вид господарської діяльності [3, с. 253]. Узагальнення розглянутих визначень поняття «рекреаційна діяльність» дає підставу для його трактування як

сукупності видів відпочинку й оздоровлення на екологічно чистих компактних територіях відносно чистих з екологічної точки зору природних територіях, що використовують відповідні ресурси формування та реалізації рекреаційних послуг, які забезпечують задоволення потреб населення у відновленні, збереженні та розвитку життєвих сил.

Державне регулювання діяльності рекреаційних підприємств представлено Верховною Радою, Кабінетом Міністрів, зокрема, Міністерством економічного розвитку і торгівлі з Департаментом туризму і курортів у його складі. Певні регуляторні функції здійснюються Міністерством юстиції, Міністерством фінансів, Міністерством культури, Міністерством екології та природних ресурсів, Міністерством регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ, Міністерством інфраструктури, Міністерством охорони здоров'я, Міністерством соціальної політики, Міністерством інформації.

Регулюванням рекреаційної діяльності тією або іншою займається також Державна служба статистики, Державна прикордонна служба, Державна міграційна служба, Державна фіскальна служба та ін. Проте якщо раніше державне регулювання було представлено профільним міністерством (у різні роки, це було Міністерство молоді, спорту і туризму, Міністерство культури і туризму) або Державною службою з туризму і курортів, Державною агенцією з туризму і курортів. У цій ситуації занепокоєння викликає пониження статусу, отже, й регуляторних можливостей спеціального органу до рівня департаменту [4, с. 221].

Хоча треба відзначити, що в світі існує дві моделі управління туристично-рекреаційної діяльності на державному рівні: з наявністю спеціалізованого потужного міністерства (Єгипет, Туреччина й інші туристичні країни), та без нього (США та ін. країни також значного розвитку туризму). На нашу думку, в Україні у минулі роки була створена унікальна санаторно-курортна база й мережа рекреаційних закладів. Тому з метою її збереження, використання й подальшого розвитку на інноваційних засадах в умовах відкритості кордонів, посилення міжнародної конкуренції, розбалансованості державних інститутів та недостатньої сформованості ринкових інститутів господарювання рекреаційна діяльність потребує всебічної державної підтримки та підкреслення пріоритетного статусу спеціальним міністерством [5, с. 167]. Це дозволить уникнути наявного зараз різновідомчого регулювання й управління її суб'єктами.

Необхідно зазначити, що суттєвими проблемами розвитку підприємств рекреаційної діяльності є такі: згортання державної і відомчої мережі санаторно-курортних закладів та їх приватизація; обмеження кількості споживачів внаслідок передачі розподілення путівок від профспілок службі соціального страхування; значне скорочення державного та місцевого фінансування надання рекреаційних послуг; розширення переліку для отримання додаткових джерел фінансування; закріплення за всіма видами рекреації режиму підприємницької діяльності й перехід фактично всіх її суб'єктів на самофінансування та самоокупність.

У науковій літературі неодноразово висловлювалися пропозиції щодо вдосконалення системи управління рекреаційною сферою й туризмом [6, с. 34]. В умовах міжгалузевого характеру рекреаційного господарства, безлічі органів державного управління на рівні міністерств і державних служб та агенцій, необхідно розробити принципові підходи до управління цією сферою на рівні від держави до суб'єктів рекреаційної діяльності. Великий і унікальний у своєму роді рекреаційний потенціал також потребує комплексного підходу в управлінні. Це також вказує на доцільність створення єдиного координуючого центру в масштабі всієї країни. Отже, чіткий розподіл прав та обов'язків інститутів різних рівнів управління є неодмінною умовою ефективності системи регулювання розвитку підприємств рекреаційної галузі загалом.

Так, ланка урядового управління рекреаційною діяльністю має опікуватися розробкою Концепції розвитку рекреаційної галузі, механізму її впровадження та забезпечення процесу реалізації; оформленням та поданням до Верховної Ради законотворчих ініціатив; підготовкою і внесенням пропозицій стосовно координації міністерств і відомств із питань розвитку рекреаційної галузі, її інфраструктури, матеріально-технічної бази, підприємств рекреаційної сфери різновідомчого підпорядкування всіх форм власності; організацією нових рекреаційних зон, курортів і туристичних дестинацій; створенням та забезпеченням національної інформаційно-рекламної промоції галузі; організацією рекламної діяльності за цільовими інвестиційними проектами у країні та за кордоном [7, с. 19].

Ланка обласного управління (департаменти або відділи з рекреації, курортів і туризму в обласних державних адміністраціях) має взяти на себе: функції контролю за якістю обслуговування рекреантів; ліцензування підприємств-рекреаторів; сертифікацію засобів розміщення (готелів, кемпінгів, санаторіїв, пансіонатів, баз відпочинку); оцінки й діагностики потенціалу рекреаційних ресурсів та рівнів його використання й відтворення. Також йдеться про стимулювання та підтримку розробок інноваційного туристично-рекреаційного продукту, нових форм обслуговування рекреантів, пошук потенційних інвесторів.

На рівні управління окремими рекреаційними територіями мають працювати групи (відділи): розгляду та просування проектів підтримки або модернізації існуючих підприємств; залучення інвестора до участі в інноваціях; егерські служби; розробки та затвердження туристичних маршрутів, проведення екскурсій. Також це забезпечення екологічного туризму, охорони об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ). Спільно з сільськими територіальними громадами, відділеннями Спілки сільського зеленого туризму в Україні доцільно підтримувати розвиток підприємств сільського зеленого туризму як перспективної форми рекреації на селі [8, с. 136].

Управління рекреаційною діяльністю у національних природних парках (НПП) передбачає організацію контролю над вказаною діяльністю з боку державних структур. Так, функції первинного контролю має взяти на себе адміністрація НПП, щоб не допустити нераціонального використання рекреаційних ресурсів. Працівники

установ ПЗФ повинні своєчасно реагувати на перевищення припустимих рекреаційних навантажень і впроваджувати заходи з попередження й ліквідації негативних впливів.

Для підвищення ефективності контролю, що проводитиметься за діяльністю рекреаційних комплексів, може бути організована Державна комісія з нагляду за рекреаційною діяльністю. Управління природними парками на місцях в Україні здійснюється їх адміністраціями [9, с. 25]. До складу адміністрації ПЗФ входять відповідні наукові підрозділи, служби моніторингу, PR-менеджменту, охорони.

Ефективність управління розвитком підприємств рекреаційної сфери має забезпечуватися взаємодією контролюючих структур на рівнях державного управління, адміністрацій НПП і керівництва підприємств, координацією проведення рекреаційної діяльності й туристичного бізнесу. Важливою проблемою в сфері управління рекреацією є необхідність формування і впровадження дієвої державної політики стосовно безпосередньо сфері рекреаційного природокористування.

Туристично-рекреаційна діяльність, як соціальне економічне явище, характеризується значною глибиною проникнення і складністю взаємозв'язків між її елементами. Туристично-рекреаційні підприємства й організації повинні вписуватися в єдину систему державного й регіонального управління та організаційно-економічного механізму господарювання, метою яких є забезпечення постійної та довготривалої конкурентоспроможності на ринку рекреаційних і туристичних послуг.

При цьому обґрунтування організаційно-економічного механізму ефективної рекреаційної діяльності повинне враховувати сукупну дію низку об'єктивних і суб'єктивних чинників, які в тій або в іншій мірі визначають реальні умови його реалізації. Насамперед, слід вказати на залежність підприємств рекреаційної діяльності від зовнішнього середовища, як одного із найзначніших їх характеристик і особливостей [10, с. 74]. Загальні економічні чинники можуть впливати на них як позитивно, так і негативно.

Факторами позитивного впливу є зростання реальних доходів населення; більш рівномірний розподіл доходів; стабільність національної та світових валют; належний рівень розвитку інфраструктури загального користування. До факторів негативного впливу належать кризові економічні явища; спад розвитку основних галузей господарського комплексу та пов'язані з цим ріст безробіття, скорочення заробітної плати тощо; нестабільна соціально-політична та економічна ситуація в цілому. Ці фактори необхідно враховувати при обґрунтуванні організаційно-економічного механізму рекреаційних підприємств у першу чергу [11, с. 61]. Його можна вважати ефективним, якщо рекреаційні підприємства й організації виконують свої найважливіші соціальні, економічні й екологічні функції.

При цьому серед економічних функцій виділяються: виробнича (виробництво нового продукту й сприяння накопиченню цінностей); забезпечення зростання зайнятості населення (туристично-рекреаційна галузь надзвичайно персоніфікована); створення доходу; згладжування або вирівнювання (рекреаційні підприємства сприяють економічному розвитку слабких в промисловому відношенні регіонів або країн); збалансування платіжного й валютного балансу (витрати рекреантів, які виїхали, протиставляються витратам тих, що вїхали).

Організаційно-економічний механізм здійснення туристично-рекреаційної діяльності реалізується через певні організаційні структури, які сприяють реалізації інтересів державних, приватних, комунальних підприємств та установи на міжнародному, національному, регіональному і локальному (місцевому) рівнях. Його ефективність, значною мірою, залежить від економічної ситуації в країні. За умов її кризового характеру, це фактично нівелює шанси на державну підтримку глобальних ініціатив і проектів.

З іншої сторони, є значні можливості для розвитку підприємницької активності як підприємств і організацій, так і окремих осіб. Тому в найближчі роки виправдає себе варіант окремого місцевого та локального розвитку в межах рекреаційних систем або окремих курортів і надання відповідних послуг [12, с. 109]. Географічний фактор і наявний природний рекреаційно-туристичний потенціал дають підстави вважати, що завдяки їм Україна має можливості прискорити своє входження в світову ринкову спільноту саме через ринок рекреаційних послуг як вигідний сектор вкладання капіталу.

Висновки. З цією метою для вітчизняних рекреаційних підприємств важливим є залучення фінансово-інвестиційних ресурсів, підготовка інноваційних кадрів, підвищення рівня сервісу, розширення реклами й віртуальних продажів послуг. Без цього досягнути світових стандартів у рекреаційному обслуговуванні, забезпеченні попиту на послуги і розширенні ринків їх збуту досить проблематично. Вказані обставини, пов'язані з дією внутрішніх і зовнішніх чинників, визначатимуть стратегічні орієнтири розвитку рекреаційної діяльності. Треба рахуватись і з тим, що об'єктивно існують ризики і виклики, врахування яких дозволить будь-яким програмам і проектам за належного фінансування бути конкурентоспроможними.

Список літератури.

1. Бейдик О.О., Криницька Л.Л. Світові рекреаційно-туристські ресурси. *Український географічний журнал*. 2007. № 2. С. 49-55.
2. Волощенко В.М. Удосконалення механізмів державного управління розвитком ринку рекреаційних послуг: українські реалії в контексті європейської інтеграції. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2016. №2. С. 93-99.
3. Ігнатенко М.М. Проблеми та перспективи розвитку сільського туризму в Україні. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. Серія «Економічні науки»*. Т. 12, № 1 (43). Львів, 2010. С. 252-255.

4. Сарапіна О.А., Пінчук Т.А. Еколого-економічні напрями підвищення якості послуг в рекреаційній зоні. *Таврійський науковий вісник*. Херсон: ХДАУ, 2007. Вип. 49. С. 219-227.
5. Масляк П. О. Рекреаційна географія. Київ : Знання, 2008. 343 с.
6. Шпак Л.О. Інституційне регулювання розвитку туристично-рекреаційного комплексу. *Агросвіт*. 2014. № 5. С. 32-35.
7. Антоненко І.Я. Державне регулювання просування туристичного продукту: міжнародний та вітчизняний досвід. *Економічна наука інвестицій: практика та досвід*. № 21. 2013. С.17-22.
8. Денисенко М.П., Терещенко Н.М. Формування системи управління якістю послуг у сфері туризму. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 1. С. 134-138.
9. Романюк І.А. Стратегічне управління розвитком галузі туризму на засадах формування корпоративної культури туристичних підприємств. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2016. № 2 (34). С. 24-27.
10. Рега М. Тенденції та перспективи розвитку управління підприємствами туристичної сфери в сучасному ринковому середовищі. *Молодий вчений*. 2015. № 5 (20). С. 72-75.
11. Мармуль Л.О., Яровий В.Ф. Методологічні засади управління брендами підприємств і організацій у галузі туризму. *Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія економіка та менеджмент*. Вип. 12. 2017. С. 57-63.
12. Скляр Г. Економічна сутність та закономірності розвитку ринку туристичних послуг в Україні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки*. 2014. Вип. 1. С. 106-112.

References.

1. Beydyk, O.O. and Krynyts'ka, L.L. (2007), "World recreational and tourist resources", *Ukrayins'kyi heohrafichnyy zhurnal*, vol. 2, pp. 49-55.
2. Voloshchenko, V.M. (2016), "Improvement of the mechanisms of state management by the development of the market of recreational services: Ukrainian realities in the context of European integration", *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrayiny*, vol. 2, pp. 93-99.
3. Ihnatenko, M.M. (2010), "Problems and prospects of rural tourism development in Ukraine", *Naukovyy visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoyi medytsyny ta biotekhnolohiy im. S.Z. Hzhys'koho. Seriya «Ekonomiczni nauky»*, vol. 1(43), pp. 252-255.
4. Sarapina, O.A. and Pinchuk, T.A. (2007), "Ecological and economic directions of improving the quality of services in the recreation area", *Tavriys'kyi naukovyy visnyk*, vol. 49, pp. 219-227.
5. Maslyak, P. O. (2008), *Rekreatsiyna heohrafiya* [Recreational geography]. Kyiv: Znannya, Ukraine.
6. Shpak, L.O. (2014), "Institutional regulation of the development of tourist and recreational complex", *Ahrosvit*, vol. 5, pp. 32-35.
7. Antonenko, I.YA. (2013), "State regulation of tourism product promotion: international and national experience", *Ekonomiczna nauka investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 17-22.
8. Denysenko, M.P. and Tereshchenko, N.M. (2014), "Formation of the quality management system for tourism services", *Naukovi pratsi MAUP*, vol. 1, pp. 134-138.
9. Romanyuk, I.A. (2016), "Strategic management of the development of the tourism industry on the basis of the formation of the corporate culture of tourism enterprises", *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 2 (34), pp. 24-27.
10. Reha, M. (2015), "Trends and prospects of development of management of enterprises of tourist sphere in the modern market environment", *Molodyy vchenyy*, vol. 5 (20), pp. 72-75.
11. Marmul', L.O. and Yarovyy, V.F. (2017), "Methodological principles of management of brands of enterprises and organizations in the field of tourism", *Problemy innovatsiyno-investytsiynoho rozvytku. Seriya ekonomika ta menedzhment*, vol. 12, pp. 57-63.
12. Sklyar, H. (2014), "Economic essence and regularities of development of the tourist services market in Ukraine", *Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, pp. 106-112.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2019 р.